

הרב יובל שרלו

בשיעור זה נעסוק בשלוש זוגמאות יסודיות של ניגוד אינטרסים בתקשורת. הן מופיעות במעגלים שונים: במעגל הבעלויות, במעגל העורכים ובמעגל הכתבים. מובן כי יש להבחין בין כלי תקשורת ממלכתיים ובין כלי תקשורת ציבוריים (זכיונות מהמדינה) וכלי תקשורת פרטיים (אינטרנט), אולם לצורך הדיון לא ניכנס לרמה כזו של הבחנה אלא נעסוק בעקרונות בלבד.

א

השאלה העקרונית:

ההכרעה ההלכתית והאתית הראשונה הנדרשת כאן היא עד כמה נושאי ניגוד האינטרסים שמקורם כפי שראינו בשיעור הקודם בדיני שופטים ועדים רלוונטיים כאן. נראה כי משתי סיבות יש להחיל על אמצעי התקשורת חלק גדול מכללים אלה. הסיבה הראשונה היא שבאופן עקרוני יש להרחיב את סוגיית "נוגע בדבר" לכל תחום, כמובן שבעזרת התאמות ספציפיות, כיוון שמדובר בעיקרון אתי והלכתי יסודיים ביותר.

בעוסקנו בענייני תקשורת יש לכך סיבה נוספת ייחודית לתקשורת. הבסיס המצדיק את קיומם ואת ההיתר שיש להם לעסוק בנושאים פומביים החודרים לאיסור לשון הרע והלבנת פנים נובע מההכרה שהם חלק בלתי נפרד מהמערכת שנועדה לבער את הרע מישראל. הם מעלים סוגיות רשויות המשפט לא העלו או לא מסוגלות להעלות שכן מדובר בעניינים שאינם עבירה על פי דין, הם מפרסמים את המורשעים כדי לאפשר לציבור להתגונן מהם, והם עוקבים אחר רשויות שלטון שונות ולמעשה כופים אותן לבצע פעולות שהן לא היו עושות מלכתחילה. מדובר אפוא בתהליך שהוא מעין שיפוטי, ושהוא בעייתי ביותר בשל העובדה שהוא עלול להפר איסורים רבים הנוגעים לענייני לשון או לפרסום דברים על אדם אחר. לפיכך, יש לתבוע מאמצעי התקשורת לעמוד ביסודו של דבר בעקרונות מניעת ניגוד העניינים, שאם לא כן לא זו בלבד שאין מדובר ב"לשון הרע לצורך" אלא שמדובר בצורך מהותי שלא יקלקלו ושלא יתערבו.

ב

דוגמה לשלושה מעגלים אפשריים של ניגוד עניינים:

ברובד הבעלויות: הבעלים של אמצעי התקשורת נמצאים תדיר במצב של ניגוד אינטרסים. האינטרס העיקרי שלהם בדרך כלל אינו לשרת את הציבור, אלא להרוויח כסף, שזה דבר לגיטימי

מצד עצמו. כיוון שכך, ההכרעה העיקרית לגבי אופיו של כלי התקשורת שבידם מונעת מסיבות שונות של ההיתר לעצם קיומו של התקשורת.

במדינת ישראל ישנה בעיה עצומה של ניגוד עניינים: בשל הקירבה הגדולה של הבעלים על אמצעי התקשורת לרשויות השלטון נוצר קשר מתמיד ומסוכן של התקשורת עם השלטון; בשל העובדה שמדובר במעצמות כלליות נוצר קשר מתמיד ומסוכן של הון-תקשורת; בשל ריבוי הבעלויות הצולבות נוצר קשר מתמיד של גיבוי הדדי והשתקה של נושאים שונים וכדו'.

גם כלפי מטה - פנים אמצעי התקשורת - ישנו מצב קשה של ניגוד עניינים. לבעלים יש עניין לגרום לכך שהכתבים יהיו תלויים בהם, ושהשיקולים לא יהיו עיתונאיים בלבד, אלא כלכליים, וראה להלן.

ברובד העורכים: גם כאן מדובר בניגוד עניינים מתמיד. השאלה היא למי ניתנת המחויבות של העורך - לבעלי המניות או לקוראים. מדובר בניגוד עניינים מתמיד, המשפיע על כל ניס בעבודה התקשורתית. המחויבות לבעלים מביאה את העורכים מחד גיסא לא להרגיז את ההון והשלטון ובוודאי שלא את קבוצת התקשורת בה הם עובדים, ומאידך גיסא לשקול שיקולים עיקריים של מכירות, דבר שמביא פעמים רבות להצהבת הדיווח ולסדר עדיפויות בידורי ולא אמיתית. המחויבות לקוראים תובעת מהם להביא בפני הקוראים את המידע האמין ביותר והמדויק ביותר, ולא זו בלבד אלא שמבחינה הלכתית הם צריכים לשקול גם את שיקול החיוניות, ולא כל מידע שמסייע לכלי התקשורת מותר בפרסום.

ברובד הכתבים: הכתבים עומדים בפני שאלות אתיות יום יום. נדגים את אחת הנפוצות ביותר: חלק גדול של המידע המשמעותי שהכתבים מדווחים עליו מקורו ביוזמות של אלה שמדווחים עליהם. שתי הדוגמאות המובהקות לכך הן ההדלפות והיחצו"ן היוזם.

ההדלפות הן שוק מובהק של מכר-סחר. כתב המעוניין לשרת את קוראיו בפרסום ידיעות בלעדיות נאלץ לתת בתמורה למדליף זכות וטו על ידיעות אחרות שאינן נוחות למדליף. ישנה מערכת משומנת מאוד של קירוב כתבים והרחקת כתבים, וזו מציאות יום יומית. השאלה ההלכתית והאתית היא מה הוא צריך לעשות, שהרי אם הוא יסרב להסתרת מידע מהציבור סופו של יקבל מידע מהדלפות, ובאופן פרדוכסלי לא רק הוא יינזק מכך אלא קוראיו שלו עצמו; אם הוא יסכים לכך הוא מועל בתפקידו. דילמה זו מבארת את שנכתב בראש שיעור זה - הפעולה המעין שיפוטית של כל כתב.

שאלת הקשר עם היחצני"ם של גופים שונים חמורה עוד יותר. היחצני"ם מציעים לכתב מידע ערוך ומוכן, שכל שהוא צריך לעשות זה לפרסם את הדברים בשמו. אולם, מידע זה הוא מידע מוטעה, שמטבע הדברים מסתיר את הבעיות הקיימות. לא זו בלבד, אלא שהכתבים זוכים להטבות שונות מהגופים עליהם הם מדווחים: טיסות לתערוכות, שי "צנוע" וכדו'. דומה כי כאן ברור שיש להחיל על הכתבים את דיני השוחד.

מהי תרומת האתיקה היהודית לדיון ?

הבה נשוב [לשיעור הקודם](#) ונבחן את הסוגיה לאור יסודות המאבק בניגוד העניינים :

- - א. ניגוד העניינים הוא מציאות חמורה ביותר על פי דרכה של תורה, ויש לראות זאת כאחת המשימות העיקריות של "טיהור" התקשורת. התורה עצמה הזהירה משני כיוונים של ניגוד עניינים. ראשון בהם הוא השוחד על כל צדדיו. זהו הכלי העיקרי הנמצא ביד העשיר, והשופט המקבל את השוחד מטה את הדין שלא כדין. ההלכה אסרה קבלת שוחד אפילו לצורך משפט אמת. לא זו בלבד, אלא שהתורה מדגישה פעמים רבות שהשוחד מעוות עיני פקחים ומסלף דברי צדיקים. על כן קיימת חובה יסודית של מאבק מתמיד בניגוד האינטרסים בכל המעגלים: צמצום הבעלויות הצולבות; הפחתה מקסימאלית של קשרי הון-שלטון-עיתון; יושרה של עורכים וכללים חד משמעיים של איסור קבלת מתנות פרטיות לכתבים, וכן הלאה.
 - ב. הכיוון השני שפעמים רבות לא שמים לב אליו הוא ההטיה של הדין על ידי העניינים. התורה הייתה מודעת לכך שגם לעני יש כלי נשק המשפיע על הדין, והוא עצם קיומו, ומידת הרחמים שיש לדיין. על כן הזהירה יותר מפעם אחת "ודל לא תהדר בריבו". יש להיזהר גם מניגוד עניינים הנוצר מהרצון לקדם אג'נדות שונות שלא כדין, אפילו אם מדובר בחלשים. כאמור, העמדה היסודית היא שכלי התקשורת עוסק בפעולה שהיא מעין שיפוטית, ועל כן הוא חייב לעמוד בקריטריונים קרובים לאלה של השיפוט.
 - ג. ההלכה היהודית מכירה בכך שלא ניתן להגיע לביטול ניגוד העניינים באופן מוחלט. הדבר אינו אפשרי הן בשל טבע האדם המביא לכך שלעולם אדם מצוי בניגוד עניינים (כמו: הרצון שלו להצליח בתפקידו מול החובה לעשות את הדברים הנכונים) והן בשל העובדה שלעתים המאבק בניגוד עניינים כורת את הענף עליו יושב התהליך כולו (אמצעי תקשורת שלא ירוויח כסף - ייסגר, כך שיש גם "עניינים" בכך שהוא יהיה כלכלי ורווחי). על כן, כללי המאבק בניגוד העניינים צריכים להתחשב בהיבטים אלה, אם-כי ההטיה צריכה להיות לכיוון המאבק בניגוד העניינים ולא כניעה לו.
 - ד. בשיעור הקודם ראינו כי ההלכה והאתיקה היהודית מכירה בשלוש דרכים להתמודדות עם ניגוד העניינים: הסתלקות - לאמור: ביטול ניגוד העניינים ככל האפשר; שקיפות; היתר מסוים. נראה כי ללא כוונתנו שלוש הדרכים מכוונות בעיקר לשלוש המעגלים בהם עסקנו בשיעור זה: במישור הבעלות יש לפעול בעיקר בעיקרון ההסתלקות, וליצור חומות גבוהות יותר של איסור ניגוד אינטרסים. בעיקר מדובר בבעלויות צולבות שזו סכנה גדולה ואמיתית. במישור השני - העורכים - החובה היא לפעול בשקיפות, כדי שיהיה כלי ביד הקוראים לבחון את הדברים עליהם הם קוראים. במישור השלישי - הכתבים, יש צורך

בהיתר מסוים לניגוד עניינים, אולם שימת איסור מוחלט על קבלת שוחד בצורת מתנות שונות, הטבות וכדו'.

ד

כמו בכל דיון אתי נזכיר את עיקר התרומה של האתיקה היהודית. תרומתה העיקרית היא כמובן המחויבות שיש כלפי שמייים - ריבונו של עולם ציווה על האדם ציווי כללי: ועשית הישר והטוב. ציווי זה בואר על ידי הרמב"ן כחובה לעמוד ברוח המוסר והצדק, ולעשות את הישר והטוב באופן מתמיד. כל העוסק בתקשורת חייב אפוא לעמוד מול בוראו ולבחון לאור זה את השאלה האם הוא עושה את הישר והטוב בעיני בני אדם. כל תקנה וכל חוק, כל ביטול בעלויות צולבות וכל איסור קבלת מתנות אינו חזק דיו, שכן ניתן להפר כל מסגרת. ברם, את ריבונו של עולם לא ניתן לרמות, ואת החובה המהותית של עשיית הישר והטוב לא ניתן להפר.